

Рэцэнзіі

Тэрміналагічны зборнік: 83.— Мінск: Навука і тэхніка, 1985.—96 с.

Першы выпуск «Тэрміналагічнага зборніка», падрыхтаванага Тэрміналагічнай камісіяй Акадэміі навук БССР, складаецца з трох раздзелаў: «Актуальныя пытанні ўпарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі», «Тэрмінаграфія» і «Крыніцы вывучэння беларускай навуковай тэрміналогіі». Адкрываецца кніга артыкулам Л. А. Антанюк «Развіццё і задачы ўпарадкавання беларускай навуковай тэрміналогіі», у якім даецца агляд гістарычных перыядаў фарміравання беларускай тэрміналогіі ад XIV стагоддзя да нашых дзён, апісваюцца задачы яе ўпарадкавання. М. Ф. Гуліцкі разглядае стан і дае рэкамендацыі па нармалізацыі тэрміналогіі лексікаграфіі. У артыкуле П. У. Сцяцко аналізуецца лінгвістычная тэрміналогія ў сферы фіксацыі, прапаноўваюцца нарматыўныя варыянты цэлага шэрагу марфалагічных, словаўтваральных і іншых тэрмінаў мовазнаўства з мэтай упарадкавання, стандартызацыі беларускай тэрміналогіі. У артыкуле Л. А. Антанюк, Л. Р. Яцкевіч супастаўляюцца блізка па значэнню лінгвістычныя тэрміны словаўтварэння і марфемікі для дасягнення сістэмнага ўпарадкавання тэрміналогіі асобных галін навукі.

Артыкулы тэрміназнаўцаў прысвячаюцца пытанню варыянтнасці беларускай сельскагаспадарчай тэрміналогіі ў сферы функцыянавання (У. В. Люшцік), узнікнення і развіцця беларускай геалагічнай тэрміналогіі (А. С. Лаўшук), развіцця беларускай музычнай тэрміналогіі (Н. М. Навічэнка). Значнае месца ў зборніку адводзіцца раздзелу «Тэрмінаграфія», у якім змешчаны рэкамендуемыя беларускія сельскагаспадарчыя тэрміны і іх рускія адпаведнікі (глебазнаўства, аграхімія, меліярацыя, жывёлагадоўля, кормавытворчасць, ветэрынарыя, гігіена прадукта жывёлагадоўлі). Патрэба ў такіх слоўніках (укладальнікі Л. А. Антанюк і У. В. Люшцік), у першую чаргу для работнікаў адпаведных галін

вытворчасці, цяжка пераацаніць. У зборніку прадстаўлена каля 500 крыніц беларускай музычнай тэрміналогіі (Н. М. Навічэнка), уключаючы ўсе беларускія публікацыі па гэтай тэме ад пачатку XX стагоддзя да цяперашняга часу. Можна спадзявацца, што спісы падобных публікацый будуць папаўняцца.

«Тэрміналагічны зборнік» прынясе карысць работнікам перыядычнага друку, радыё, тэлебачання, выкладчыкам ВНУ і школ, спецыялістам па культуры беларускай мовы і тэрміналогіі, шырокаму колу чытачоў.

А. В. УЛАСАУ.

Г. Ф. Юрчанка Народнае вытворнае слова. З гаворкі Мсціслаўшчыны.—Мінск: Навука і тэхніка, 1985.—335 с.

Завяршылася выданне дыялектнага (у трох частках) структурна-варыянтнага слоўніка Г. Ф. Юрчанкі «Народнае вытворнае слова». Першыя дзве часткі названай працы апублікаваны асобнымі кнігамі ў 1981 і 1983 гадах, апошняя, трэцяя—у 1985 годзе. У гэтым слоўніку сабраны і сістэматызаваны ўсе важнейшыя граматычныя, семантычныя і структураўтваральныя тыпы вытворнай народна-дыялектнай лексікі аднаго паўнага рэгіёна паўночна-ўсходніх беларускіх гаворак. Так сфарміраваліся і склаліся на базе мясцовай гутарковай лексікі шматлікія рады ці групы рознаструктурных эквівалентных слоў, некаторыя з якіх налічваюць да дзесяці—дванаццаці, а то і больш вытворных фанетыка-марфалагічных і моўна-стылістычных варыянтаў. Прыкладам такога тыпу паралелізму і варыянтнасці форм (амалексем) могуць служыць структураўтваральныя рады ці гнёзды наступных слоў: *брат, браток, браточак, братка, брагачка, братуха, братушка, брахнейка, брахненька, братуля, братулька, братулічка, братульня* (зварот да блізкага чалавека); *браценнік, брацельнік* (стрыечны брат); *выкамыр, выкамырнік, выкамырваннік,*

выкамыршычк, выкамыра (штукар); *дзюндзіць, дзюндзюльць, дзюндзюрыць, дзюндзіць, дзюндзюльць, дзюндзюрыць* (доўга без сэнсу гаварыць) і інш.

Па функцыянальнай і моўна-стылістычнай прыналежнасці амаль усе гэтыя словы вызначаюцца як варыянты размоўнай, вусна-гутарковай эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі, якія выкарыстоўваюцца ў данай мясцовасці для абазначэння шматлікіх прадметаў і з'яў рэчаіснасці. Сярод розных семантычных груп лексікі, адлюстраваных у слоўніку, асабліва прадуктыўныя і пашыраныя ва ўжыванні словы, якія з'яўляюцца мясцовымі назвамі асоб па роду ці віду іх дзейнасці, занятку, па знешніх прыметах ці ўнутраных якасцях, рысах характару, адносінках, паводзінах і г. д. Напрыклад: *аббірада, аббіраннік* (той, хто абірае, ашуквае), *абдзіраннік, аддыханнік, адцісканнік* (той, хто выконвае адпаведныя дзеянні), *аблезлік, апоўзлік* (нягглы, неакуратны чалавек, няуклюда), *аторва* (вялікі гультай, лежабок), *басалыга* (мот, круцель, падманшчык), *гмыр, гмыра* (надзьмута, нелюдзімая, незадаволеная асоба), *грыбавон* (грубы чалавек), *дрыпса, дрыпуля* (няуклюдая, нехайная асоба) і інш.

Значнае месца ў слоўніку вытворных дыялектызмаў займае варыянтная прадметна-бытавая, гаспадарчая і неканкрэтна-прадметная ці адцягненая, абстрагаваная лексіка, якой абазначаюцца пэўныя паняцці, прыметы, якасці, уяўленні, уласцівасці, апрадмечаныя дзеянні, працэсы, станы, адчуванні. Напрыклад: *адонне* (подсціл пад складзеным сенам), *асада* (матэрыял для акон і дзвярэй), *бяздоўца* (няўдача, нешанцаванне), *буцвелы* (гнілы), *грымлівы* (бурклівы, незадаволены), *баярыць* (цяжка працаваць), *амарыць* (ахапіць стомай, зморанасцю), *аблеціца* (крыху нагрэцца), *асклець* (настыцца) і інш.

На базе названых груп рэгіянальнай лексікі могуць узнікнуць шматлікія сінанімічныя рады з адназначнымі ці блізказначнымі словамі ў іх складзе. Вось некалькі прыкладаў лексічнай сінанімічнасці слоў з агульным значэннем руху, перамяшчэння: *аблыхаць* (абабегаць з мэтай пажывіцца) — *аддзыгаць, аддзыгацца* (закончыць беганіну з карыслівым намерамі) — *адкалантырыць, адкалантырыцца* (выбегаць усё навокал, набегавіцца) — *адкалясіць* (набегавіцца, наездзіцца, пабываць у шмат якіх месцах) — *аббрындавусіць* (абхадзіць, пабываць у розных месцах) — *аббрындаць* (абхадзіць без патрэбы, без мэты) — *абдзыгаць* (абабегаць з намерамі нешта адшукаць, выведзець) — *адгыцаць, адгыцацца* (набегавіцца, абабегаць з тупаннем) — *адкльпаць* (адхадзіць, нахадзіцца павольна, кульгаючы) — *адтуняцца* (набадзятца) — *адтэпкаць, адтэпкацца* (натупацца) — *адхлынкаць, адхлынкацца* (набадзятца, наблукавіцца) — *адцмыгаць, адцмыгацца* (набегавіцца з патайнымі намерамі) — *адшалацца* (набадзятца, перастаць бадзятца) — *адшлындаць, адшлындацца* (перастаць швэндацца, бадзятца) — *атмітушыцца* (намітусіцца, мітусліва набегавіцца)

ца) — *блынданне* (блуканне бязмэтае) і інш.

Асобныя словы народнай лексікі, выступаючы ў агульнаўжывальным значэнні, маюць фанетыка-марфалагічныя асаблівасці мясцовай гаворкі, напрыклад: *абкіцаць, абкічываць* (абкітоўваць), *абпарыць* (апарыць), *абрасяніцца* (абрасіцца), *адскуць* (адскубіць), *апаслі* (пасля) і інш.

Некаторыя ж з іх замяняюцца зусім іншымі словамі — рэгіяналізмамі, як напрыклад: *абнаравіць* (упадабаць), *адкулажыцца* (распагадзіцца пасля хмуранага надвор'я), *акурыцца* (суняцца, супакоіцца) і інш.

Значэнне і ўжыванне рэгіянальнай лексікі раскрываюцца ў слоўніку звычайна адпаведнымі словамі літаратурнай мовы, а пры адсутнасці іх адпаведнікаў тлумачыцца апісальна, напрыклад: *разніца* — саламарэзка; *транціна* — рызман; *трахтоўка* — частаванне; *біндзюгі* — воз для перавозкі бярэвення; *дольнік* — удзельнік у агульнай справе; *тапун* — дзіця-хлалчук, які нядаўна навучыўся хадзіць, або нованароджаны маладняк свайскай жывёлы і інш.

Слоўнік вытворнай дыялектнай лексікі Мясціслаўшчыны, складзены Г. Ф. Юрчанкам, мае вялікае практычнае і агульнапазнавальнае значэнне. Ён з поспехам можа быць выкарыстаны на ўроках і лекцыях па мове і літаратуры пры вывучэнні пытанні марфалагічнага складу слова, пры аналізе мовы і стылю мастацкіх твораў, будзе карысным гэтак жа для аматараў і мастакоў слова, пісьменнікаў і журналістаў.

А. І. НАРКЕВІЧ

В. А. Коряушкіна. Урок літаратуры в средней школе: Методическое пособие по педагогической практике. — Минск, из-во «Университетское». 1985—152 с.

Рецензируемая книга ценна прежде всего тем, что содержит конкретный и полезный материал об организации и проведении уроков литературы, во многом обобщающий передовой опыт школьных учителей, а также методические рекомендации к планированию и систематизации уроков по некоторым трудным темам школьного курса литературы.

Первый раздел целиком посвящается анализу структуры и содержания школьной программы по литературе, соотношению в ней обзорных и монографических тем, характеристике учебников по литературе для разных классов. В этом разделе особенно содержательны и полезны суждения и советы автора о проведении обзорных уроков. Отметим, что «в методическом отношении обзорные темы разработаны еще недостаточно» (с. 24), В. А. Коряушкіна как бы восполняет этот пробел в методике — подробно рассказывает об организации и проведении пяти обзоров и их содержании («Советская литература 1917—1929 гг.», «Слово о полку Игореве», «Мещанин во дворянстве» Мольера, «Из литературы XVIII века» и «Введение» — к курсу рус-